

Загальні тенденції розвитку сучасної преси в Україні як важливої передумови творення інформаційного суспільства

У статті йдеться про глобальні інформаційні процеси і світові тенденції демократизації у контексті новітніх технологій обміну інформації. Називаються позитивні та негативні фактори, котрі виникають із соціальної проблеми.

Ключові слова: глобальні інформаційні процеси, демократизація, масова культура, національні особливості, інформаційне виробництво.

Parymskyi Ihor. The total trends of the Ukrainian modern press development as the important factor of information society formation.

In the article it is analyzed the global information processes and the world trends of democratization in the context of new technologies of information exchange. It is presented the positive and negative factors caused by the mentioned problems.

Keywords: global processes, democratization, mass culture, national features, information production.

Паримский И. С. Общие тенденции развития современной прессы в Украине как важнейшей предпосылки для создания информационного общества.

В статье речь идет о глобальных информационных процессах и мировых тенденциях демократизации в контексте новейших технологий обмена информацией. Называются позитивные и негативные факторы, которые вытекают из обозначенной проблемы.

Ключевые слова: глобальные информационные процессы, демократизация, массовая культура, национальные особенности, информационное производство.

Глобальні інформаційні процеси ввійшли в нашу реальність, і кордони національних держав не можуть їх зупинити. Жоден регіон не здатний ізолюватись від них чи їх не помічати, оцінюючи у зв'язку з ними власні здобутки чи втрати. Та й процеси демократизації, до яких прихильно ставиться світове співтовариство, всерйоз свідчать про глобальне інформаційне суспільство. Позитивно оцінюючи всезростаючий інтерес до інформації та надсучасні способи обміну нею, усе ж не можна не помічати зворотного боку цих процесів, здатних уніфікувати тенденції й перспективи розвитку "регіонів", спрощувати їх національні відмінності й особливості, приносячи на різний соціальний ґрунт здобутки масової культури. А характер її багато в чому визначається потребами в безпосередньому оновленні інформаційних потоків, перетворенні їх у певним чином організоване інформаційне виробництво, яке забезпечує конкретним каналам передачі провідне місце у впливові на масову свідомість. Наївно було б думати, що інформаційне суспільство передбачає чи гарантує справді вільний обмін "інтелектуальним товаром", що ніхто не контролює всі ці потоки, змінюючи їх напрямки, посилюючи чи послаблюючи їх у певних змістово-формальних параметрах. Інформаційне суспільство створює й поширює цілу систему дискурсів, у першу чергу, політичних: "Існування й розвиток дискурсів — зовсім не невинне явище. Воно має великі соціальні наслідки, свідками яких ми є сьогодні. Ці події потрясають і захоплюють не лише окремі соціальні групи, але й країни. Дискурси впливають

на соціальні, культурні та глобальні зміни — екологічні катастрофи, війни, зміни політичного курсу. Локальніше — на появу нових соціальних груп, зміну місії організацій, зміну рекламної політики, моди. Ці події стають можливими через розвиток думок і переконань людей — тобто зміну дискурсів. У зв'язку з цим виникає дуже гостра потреба — керувати такими соціальними наслідками, тобто прогнозувати розвиток дискурсу та створене в ньому поле значень..." [1].

Водночас так звана інформаційна цивілізація не передбачає механічного впливу на вирівнювання економік чи достатків у передових і відсталіх країнах. Перші (так само, як і в попередню "неінформаційну" епоху) намагаються використати свої потужні інтелектуальні ресурси для поглиблення існуючої політико-економічної диференціації у світі, хоча й "провокують" певне пожвавлення соціально-економічних відносин, суттєво не впливаючи на якість життя. Тобто той факт, що ми об'єктивно живемо у світі, де вільно вирують інформаційні потоки, тільки актуалізує значення проблем захисту державних національних інтересів, перш за все інтенсифікацією інформаційного виробництва всередині країни і включення його у світові процеси, завоювання Україні гідного місця на міжнародній арені. Слід приймати об'єктивні історичні закономірності такими, якими вони є реально, однак чітко аналізувати політичні аспекти інформаційної цивілізації, створюючи якісно новий сучасний стан українського суспільства. Проголосивши "європейський вибір" політичним пріоритетом на перспективу,

не слід забувати про однопорядкове завдання відродження української нації та створення сильної національної держави в Україні, особливо під кутом зору нашого недавнього, історично тривалого перебування в орбіті тоталітарного режиму, а фактично, під політичним диктатом Росії.

Ще й досі в російській політичній еліті домінують ідеологічні концепції, згідно з якими Росія розглядається як один зі світових місіонерів, “відповідальних” за долю народів, що входять до кола її інтересів. Україна ж незмінно й однозначно присутня як складова тоталітарної імперії. Процеси попередньої системної русифікації української нації, її асиміляції продовжуються активними й небезуспішними спробами домінувати в українському інформаційному просторі, нав’язувати власні стереотипи культури, у російщенні людей з тотальним залученням православної церкви, названої Вселенською та єдиноканонічною на теренах України (у багатьох випадках вона виразно ставала інструментом сучасної політичної влади). Закріпити “концепції” про традиційну бездержавність української нації всіляко намагаються російські засоби масової інформації, філії яких безперешкодно функціонують в Україні та рясніють публікаціями про недолугість спроб українського народу утвердитись як суверенна нація і держава. Таким же змістом рясніють і так звані наукові розвідки провідних нині теоретиків [2], що дивляться на незалежність України як на відторгнення від Росії значних та важливих стратегічно територій (чого допустити не можна): “Сукупність друкованих і електронних ЗМІ створює єдиний інформаційний простір. Нормально функціонуючі ЗМІ й заповнення їх якісною інформацією є опорою єдиної нації. Нація існує доти, доки вона розмовляє однією мовою, читає одні й ті ж казки, книги, газети. Відключення російських передавальних пристроїв, припинення доставки російських видань у колишніх союзних республіках веде до звуження російського інформаційного простору й може призвести до асиміляції російськомовного населення впродовж життя одного покоління. Доказ цього — доля російської еміграції. Поза цим будь-яка газета, що виходить навіть невеликим тиражем, формує навколо себе певне коло авторів і солідарних з ними читачів, тобто створює інформаційне поле певної якості...” [3]. Національне питання з позицій політологічної теорії й практики займає одне з провідних місць на шпальтах російських видань, зокрема таких, як “Российская газета”, “Советская Россия”, “Независимая газета”, “Коммерсант”, “Литературная газета”. Вони всерйоз зайняті продукуванням світоглядної публіцистики, у центрі концептуальних засад якої — національна ідея, а точніше, націоналізм, що нерідко межує із великодержавним шовінізмом.

Будь-які національні пошуки, без яких не може існувати повнокровне суспільство, завжди базуються

на ідеологічних засадах, основу яких становить саме національна ідея. І якою б “вільною” не вважала себе преса, основні її особливості обертаються довкола світоглядних параметрів, параметрів духовно-культурних, що складаються у вектор “нація — ідеологія — преса”. Інституція преси в інформаційному суспільстві сама є комунікативною ланкою в розвитку ідеологічних доктрин, здатних самоідентифікувати націю. Таку тенденцію можна спостерігати і в так званому “вільному світі”, де ідеологічний детермінізм періодики відкрито чи завуальовано регулюється, об’єктивізується під читацький інтерес [4]. Слід сподіватися, що й сучасна українська преса, пройшовши період становлення й розвитку, подолає еkleктизм в ідеологічних позиціях. На шляхах до інформаційного суспільства пріоритетною стане ідея збереження національної державності в межах міжнародних правових норм, врахувавши всю складність і неоднозначність сучасної макросоціальної практики (в умовах новітньої соціальної реальності).

Інформаційне суспільство в його постійній змінності, рухові відображає ускладнення взаємозв’язків і взаємодії в сучасному світі, появу нових функцій в об’єктивній реальності, в узагальненому баченні соціальних явищ системою інформаційної діяльності. Ще науковий геній В. Вернадський помітив і сформулював сутність цього нового етапу в розвитку сучасної цивілізації: “Ми ясно бачимо, — зазначав учений, — що це початок стихійного руху, природного явища, яке не може бути зупиненим випадковостями людської історії. Цей процес зумовлений ходом історії наукової думки, нерозривно пов’язаний зі швидкістю відносин, з успіхами техніки пересування, з можливістю миттєвої передачі думки, її одночасного обговорення скрізь на планеті... Створення ноосфери із біосфери є природним явищем, глибшим і потужнішим у своїй основі, ніж людська історія. Воно вимагає виявлення людства як єдиного цілого” [5]. Інформація вперше пов’язала увесь світ, проклавши надійні шляхи інтенсивного, постійного й різноманітного спілкування цього світу. На думку В. Вернадського, людська цивілізація є великим природним явищем, тому вона не може перерватися чи зникнути саме через те, що пов’язала людство силою розуму, і саме ця сила, а не політика, державна влада стає джерелом народного багатства. Тому державна влада має спрямовувати зусилля не стільки на збереження певного суспільного ладу, як на розвиток вільної наукової думки і творчості, від чого, зрештою, й залежить соціальна ефективність даної політичної системи.

Щоб досягти рівня повноцінного інформаційного суспільства, Україна має змінити масштаби й пріоритети розвитку, в повному розумінні слова повернувшись до визначення власних виробничих сил як науково обґрунтованої інформатизації з її потенціалом

знань — головним сьогодні рушієм соціальної системи, що, так чи інакше, зачіпає всі головні аспекти життя суспільства. Інноваційні технології інформатизації забезпечують методи системного аналізу, дозволяють максимально оптимізувати підходи до актуальних соціальних проблем: “Необхідно забезпечити такі умови, за яких люди контролюють інформацію, а не навпаки” [6]. Людина стає активним учасником комунікативних процесів, а отже, й суспільно-політичного життя країни, з допомогою сучасних технологій ефективно оновлюючи й збагачуючи власну базу знань. Це дозволяє їй стати справді інтелектуальним членом сучасної соціальної організації, долаючи емпірику пізнання, оволодіваючи справжніми суспільними цінностями, стаючи здатною трансформувати здобуті новітні знання в переконання та завоювання активних суспільних ролей для повнокровного життя в цивілізованому світі: “До основних ознак інформаційного суспільства відносять формування єдиного світового інформаційного простору й поглиблення процесів інформаційної та економічної інтеграції країн і народів; створення ринку інформації і знань як чинників виробництва в доповнення до ринків природних ресурсів, праці і капіталу; перехід інформаційних ресурсів суспільства в реальні ресурси соціально-економічного розвитку за рахунок розширення доступу до них; підвищення значущості проблем інформаційної безпеки особистості, суспільства і держави; створення ефективної системи забезпечення прав громадян і соціальних інститутів на вільне отримання, поширення і використання інформації” [7].

У зв’язку з цим наголосимо, що національна преса в сучасних умовах, будучи однією з домінант ЗМІ, має не просто інформувати читача, а нести в собі всю складність інформаційного навантаження суспільства, постійно поширюючи систему світоглядних цінностей і змістовність культурної різноманітності суспільств у її узагальнювальних уявленнях про життя. Зазначені науковцями головні тенденції й принципи, що характеризують сучасний суспільний розвиток, — стандартизація й спеціалізація, синхронізація й концентрація, максимізація й централізація, — набуваючи в сучасних якостях багатоманіття протилежностей і різноманітностей, визначають діалектику індивідуалізованих інтересів особистості. Вони своєрідно відтворюються і в діяльності ЗМІ, і в діяльності національної преси: “Нині національна преса — це досить широка, розгалужена система засобів масової інформації. Серед них вирізняється мізерна меншість ЗМІ, що досягли справжнього загальнонаціонального масштабу... Саме завдяки своїм розмірам і значенню (статусу) ця меншість задає тон і встановлює порядок денний у висвітленні новин для більшої частини преси. Зокрема, дискусії про внутрішні і міжнародні національні проблеми здебільшого

ведуться в їхніх межах, де вони формуються під впливом ідеалів об’єктивності, балансу й чесності, котрим і підпорядковуються майже всі ці ЗМІ, хоча б і номінально” [8].

Інформація розглядається в цивілізованому світі як головний ресурс суспільства в його розвитку — і технічний носій інтелектуального продукту, і “стереотипи затор” свідомості людей у розпізнаванні й сприйманні потрібних образів, понять, концепцій, і в постійній оперативній оновлюваності знань про дійсність, характер поведінки в ній, і в зміні характеру читацької аудиторії, що, розшаровуючись, усе прискіпливіше відбирає інформацію для ознайомлення та споживання. На зміну заідеологізованим і систематизованим шпальтам газет і журналів, що містили поступовість культурно-моральних “істин”, приходить журналістика, яка включає значно ширший предмет реальної дійсності. Він більшою мірою наближається до правди життя блискавичною реакцією на фрагменти дії фігурантів політики чи історії, але й вимагає якісно нового ставлення до себе, до таких методів відтворення загальної моделі реальності. Він руйнує складену раніше систему “стереотипів”, примушує читача самостійно виліплювати загальну картину дня під змінним і завжди новим, потужним потоком інформації. Інформаційний соціум формує нову сучасну людину, яка вміє орієнтуватися в мінливих обставинах епохи, враховуючи найтонші зміни в ній, а звідси — відповідально ставитись як до власних рішень, так і до вчинків; в умовах ринкової конкуренції розвивати в собі високий інтелект і професіоналізм; засвоюючи динамічні інформаційні потоки, так само динамічно й самостійно формувати в собі необхідні соціальні, психологічні та естетичні якості.

Формування в Україні інформаційного суспільства досягне відповідних стандартів, коли створиться самодостатня повноцінна сучасна мережа, здатна пропускати глобальні потоки. А вона, у свою чергу, об’єднає віртуальним часом і простором суспільний ланцюг “влада — виробництво і споживання — народ (нація)”. Динамічна інтенсивність соціальної організації інформаційного суспільства підпорядковує інформаційній парадигмі всю структуру суспільства, забезпечуючи дієздатну владу і необоротність прогресу, а сучасні мас-медіа безпосередньо впливають на політичні процеси як чинник організації, самоорганізації та управління конкретно суспільною структурою. Водночас, враховуючи тенденції глобалізації інформаційних мереж, слід, на наш погляд, з усією серйозністю працювати в Україні над врахуванням всезростаючої складності взаємовідносин і непередбачуваності напрямків впливу інформаційних потоків (як інтегральної частини людської діяльності). Рівень самих соціальних умов у країні має сприяти організаційному входженню в суспільне життя інформаційних технологій у всіх його сферах,

стимулюючи високу культуру віртуального інформаційного простору. На жаль, як констатують дослідники, і з ними важко не погодитись, “для стану мас-медіа в Україні характерними є: недостатність історичних і політичних традицій, що склались, і зразків вільної незалежної преси; домінантна роль держави та / або окремих політичних угруповань / сил, що таїть у собі небезпеку однобічної політико-ідеологічної та / або комерційної інструменталізації; відсутність комплексу відповідних правових, політичних та економічних рамочних умов; недоліки у сфері професіоналізму журналістського корпусу країни” [9].

Слід враховувати, що в Україні з її культурно-освітнім потенціалом саме розвинута мережа інформації може стати потужним джерелом і каналом об'єднання соціуму, визначати вектори й інтенсивність його розвитку та цивілізаційну визначеність (за умови якісного вдосконалення засобів передачі інформації та збільшення обсягів її виробництва й поширення). Доступність різноманітної за змістом інформації мільйонам людей значно посилює можливості оперативного суспільного управління. Сучасне збільшення обсягів інформації порушує, з іншого боку, проблему її якісного наповнення матеріалом, що на ділі сприяє освіченню людей у царині державних, національних інтересів та національної безпеки шляхом освідомлення адресатів та спрямованого інтересу до певного змісту повідомлень як пріоритетних (для свідомого подальшого відбору їх реципієнтами і накопичення знань, ідей). Українська преса має планувати зростання обсягів інформації на тих же газетних шпальтах, — працювати над збільшенням тиражів видань, що охоплювали б усе більшу кількість читачів необхідною для них інформацією. Постійно нові думки, ідеї, судження мають супроводжувати кожне видання в поглибленні процесів пізнання й відображення суспільної дійсності: “Суспільство може вважатися інформаційним, якщо будь-який індивід, група осіб, перебуваючи в будь-який час у будь-якій точці держави, можуть одержати на основі автоматизованого доступу й систем зв'язку будь-яку інформацію та знання, необхідні для їхньої життєдіяльності й вирішення особистих соціально значущих завдань; є розвинуті інфраструктури, що забезпечують створення національних інформаційних ресурсів в обсязі, необхідному для підтримки науково-технологічного й соціально-історичного прогресу, який постійно прискорюється...” [10].

На жаль, в Україні ще й досі переважає традиційний за своєю “архаїчністю” метод передачі інформації. Вона залишається однонаправленою — від джерела інформації до адресата. До того ж традиційними залишаються проблеми зворотного зв'язку. Практично немає оперативного впливу на джерело

інформації, так само, як і на певні актуальні соціальні процеси, явища, факти, події, відображені в ньому. Таким чином, реакція читачів не збігається (запізнюється формування громадської думки) з динамікою розвитку реальності та постійною корекцією соціальних акцентів у ній. У даному разі інформація не циркулює, як це буває в розвинутому інформаційному суспільстві, а рухається лише в одному напрямі. Це пояснюється не лише відставанням у створенні теоретичної моделі інформаційного суспільства в нашій країні, а й певними політичними мотивами владних структур, зацікавлених у циркулюванні інформації за звичною й “безпечною” схемою — від центру до периферії.

1. *Филлипс Л.* Дискурс-анализ: теория и метод / Л. Филлипс, М. Йоргенсен. — Х. : Гуманитарный центр, 2004. — С. 10.
2. *Дугин А.* Основы геополитики: геополитическое будущее России / А. Дугин. — М. : Б.и., 1997; *Смолин М.* Украинский сепаратизм в России / М. Смолин. — М. : Б.и., 1998; *Наш путь:* стратегические перспективы развития России в XXI веке. — М. : Б.и., 1999; *Россия и Запад* в новом тысячелетии. — М. : Б.и., 2004; *Афанасьев Ю.* Опасная Россия / Ю. Афанасьев. — М. : Б.и., 2001; *Илларионов А.* Как Россия потеряла XX век // Вопросы экономики. — 2000. — № 1; *Иванов Л.* Россия или Московия / Л. Иванов. — М. : Алгоритм, 2002; *Абалкин Л.* Поиск самоутверждения / Л. Абалкин. — М. : Наука, 2002.
3. *Дука С. И.* Информационное общество: социогуманитарные аспекты / С. И. Дука. — С.Пб. : Изд-во С.-Петербурга. ун-та, 2004. — С. 115.
4. *Вороненкова Г. Ф.* Периодическая печать Германии / Г. Ф. Вороненкова, А. А. Чесанов. — С.Пб. : Изд-во С.-Петербурга. ун-та, 2001; *Соломонов Ю. Ю.* Региональная пресса Франции: история и секреты успеха ежедневных газет / Ю. Ю. Соломонов. — М. : РИП-холдинг, 2003; *Кресло С.* Дистрибуция преси в Польщі: сучасний стан, перспективи, тенденції // Вісник Львів. ун-ту. Сер. Журналістика. Вип. 24. — Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 2004. — С. 93—100.
5. *Вернадский В. И.* Научная мысль как планетарное явление / В. И. Вернадский. — М. : Наука, 1991. — С. 28.
6. *Гриценко О.* Основы теории международной журналистики / О. Гриценко, В. Шкляр. — К. : ВПЦ “Київ. ун-т”, 2002. — С. 25.
7. *Гриценко О. М.* Мас-медіа у відкритому інформаційному суспільстві й гуманістичні цінності / О. М. Гриценко. — К. : ВПЦ “Київ. ун-т”, 2002. — С. 24—25.
8. *Шкляр В.* Інтеграційні процеси у мас-медіа й етнополітичні проблеми // Національна ідея та національна своєрідність у засобах масової інформації: асиміляція чи інтеграція в багатонаціональні суспільства Центрально-Східної Європи. — К. : Досл. центр історії укр. преси, 1997. — С. 7.
9. *Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра* / за заг. ред. В. І. Шкляра. — Кн. 3. — К. : Центр вільної преси, 1998. — С. 95—96.
10. *Ракитов А.* Философия компьютерной революции / А. Ракитов. — М. : Наука, 1992. — С. 87.